

VERVANGINGSWAARDE, VERMOGENSAANPASSING EN WINSTBEPALING*

door Prof. Dr. H. J. van der Schroeff

De relatie waarde, kosten, winst

Er kan geen twijfel aan bestaan dat waarde, kosten en winst centrale begrippen zijn in de bedrijfseconomie, begrippen die bovendien een nauwe samenhang vertonen. Aan vrijwel alle oordeelvellingen met betrekking tot het economisch handelen in de produktie liggen waarde-oordelen ten grondslag. Waarde - zo heb ik destijds in mijn intreedende gezegd - is de denkcategorie van de economische wetenschap en van de bedrijfseconomie in het bijzonder. Wij denken in opgeofferde waarde (kosten) tegenover de (bij de ruil) verkregen waarde. Waarde en kosten zijn rechtstreeks aan elkander gerelateerd. Terwijl waarde de mate van afhankelijkheid uitdrukt van het *bezit* van een goed ten opzichte van de welvaart van de bezitter, heeft het begrip kosten betrekking op het offer aan waarde door het *opofferen* van het goed veroorzaakt. Alleen indien een goed waarde heeft, kan de opoffering daarvan een offer zijn.

Een relatie is er ook met het begrip winst. De opoffering heeft plaats bij de ruil, waar men afstand doet van het goed, waartegenover een opbrengst wordt ontvangen. De winst bij de ruil wordt gevormd door het verschil van de ontvangen waarde (opbrengstwaarde) en de opgeofferde waarde, die in het merendeel van de gevallen - althans in de continuïteit van de voortbrenging - de vervangingswaarde zal zijn.

Met deze inleidende woorden is de relatie tussen de drie begrippen gesteld. Indien men waarde opvat als opbrengstwaarde, kosten als vervangingswaarde, dan wordt de winst van een transactie door het verschil van deze beide bepaald. Wij vinden daarin een van de grondslagen van de waarde- en winsttheorie van *Limperg*. Kenmerkend voor diens opvatting is de strenge binding tussen de waardeleer en de leer van de winstbepaling. Naar zijn oordeel bestaat er in beginsel geen verschil tussen het probleem van de waardebepaling en van de winstbepaling bij de ruil en bij de opstelling van de jaarrekening voor de vaststelling van de periodewinst (Verzameld Werk deel VI, blz. 291). Met de theorie van de vervangingswaarde is z.i. tevens de principiële grondslag en oplossing aangegeven voor de bepaling van de winst, zowel van de transactie- als van de periodewinst.

Deze zienswijze kan men terugvinden in de uitspraken van zijn leerlingen. Wij citeren *G. L. Groeneveld* (in zijn artikel in „De Naamloze Vennoetschap”, april/mei 1965): „In de bedrijfseconomie van *Limperg* zijn de universele grondslagen voor balanswaardering en winstbepaling in de vorm van de vervangingswaardetheorie ontwikkeld; ze zijn vrijwel algemeen erkend en vinden bij voortdoring uitgebreide toepassing in de praktijk”. Ten opzichte

* Samenvatting van een tweetal gastcolleges in december 1973 gehouden in de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

van deze uitspraak wil ik opmerken dat ik mij in vorige geschriften in een ongeveer gelijke trant heb uitgelaten. Maar het is in de literatuur niet onopgemerkt gebleven, dat ik na langdurige overdenking mijn standpunt ten opzichte van deze problematiek in aanzienlijke mate heb gewijzigd. Naar mijn oordeel is de waardetheorie hoogst belangrijk voor de oplossing van het vraagstuk van de winstbepaling, maar zij vermag zelf deze oplossing niet te geven. Tot welke inzichten ik ben gekomen, zal blijken uit het nieuwe boek dat ik onlangs heb geschreven¹). In dit college wil ik enkele markante punten van mijn nieuwe benadering van het winstvraagstuk naar voren brengen, waarbij ik de nadruk wil leggen op de relatie tussen de toepassing van de waardering tegen vervangingswaarde en van de (in het bijzonder door de inflatie) vereiste vermogensaanpassing bij de bepaling van de periodewinst.

Enkele hoofdconclusies vooraf

Het kan zijn nut hebben vooraf enkele hoofdconclusies te geven, waartoe het betoog zal leiden. De belangrijkste is wel, dat ik de gedachte, dat de theorie van de vervangingswaarde (in haar „klassieke” interpretatie) de algehele oplossing voor het vraagstuk van de bepaling van de periodewinst zou bieden, achter mij heb gelaten. De vervangingswaarde moge als actuele waarde bij de winstvaststelling een belangrijk gegeven zijn, de betreffende theorie vermag - naar mijn huidig oordeel - niet de sluitende en afdoende oplossing van het vraagstuk te geven. Ditzelfde oordeel heb ik ten opzichte van de tegenwoordig veelvuldig gepropageerde indexatie-methode voor de instandhouding van de koopkracht van het vermogen op basis van het huidige prijsniveau.

Beide methoden worden - gelijk men weet - in de Amerikaanse literatuur aangeduid als „current-value method” en „price-level accounting”. In aansluiting op het bovenstaande kan ik zeggen dat ik beide methoden ieder voor zich eveneens onvolledig en eenzijdig acht. Naar mijn mening moet de oplossing worden gezocht in een synthese en een gecoördineerde toepassing van beide methoden met een aanpassing zowel van de activa als van het vermogen van de onderneming aan de op het moment bestaande waarde-, prijs- en koopkrachtverhoudingen.

De vervangingswaarde-theorie

De betekenis van de vervangingswaarde-theorie heeft in de jaren die achter ons liggen een onderwerp van discussie uitgemaakt. Daarbij valt vooral te denken aan de artikelenreeks van *Van Muiswinkel* „Schoonheidsgebreken in de vervangingswaardeleer”. Ook *Burgert* heeft in zijn pre-advies voor de Accountantsdag 1967 de nodige aandacht aan dit vraagstuk gewijd. Van belang is het op te merken dat de kritische beoordeling van deze theorie zich niet richt op de waardeleer en derhalve niet op het vraagstuk van de waardering. In dit opzicht is - zo mag men zeggen - het een communis opinio, dat wij bij de waardering van de activa zullen moeten terugvallen op de waarde

¹) Bedrijfseconomische grondslagen van de winstbepaling (Kosmos, Amsterdam-Antwerpen, 1974).

van het ogenblik, d.i. de *actuele* waarde. Indien men de literatuur opslaat, kan men vaststellen dat deze laatste term (actuele waarde) veelvuldig wordt gebruikt en in de plaats treedt voor de term vervangingswaarde. Te begrijpen valt dat er een aantal punten overblijven, waaromtrent de oordelen verdeeld zijn. Toch ondervindt deze waarderingsgrondslag zelf de minste moeilijkheid, maar een aantal vraagpunten rijst ten aanzien van het andere gecoördineerde begrip: de opbrengstwaarde, moeilijkheden, waaraan wij op dit ogenblik voorbijgaan.

Uit mijn vroegere geschriften is genoegzaam naar voren gekomen, welke betekenis ik aan de betreffende theorie toeken. Nochtans wil ik zeggen dat ik de vervangings*gedachte* belangrijker vind dan de vervangingswaarde*-theorie*. Indien ik mijn oordeel openhartig uitspreek, wil ik zeggen dat ik het moment nog niet gekomen acht, dat wij van een consistente, gesloten theorie van de vervangingswaarde kunnen spreken. Maar de theorie bevat waardevolle gedachten ten opzichte van de waardering van de produktiemiddelen en daarmee ook voor de bepaling van de kosten. In de discussie met *Van Muiswinkel* naar aanleiding van diens artikel over de schoonheidsgebreken is het dan ook in de eerste plaats niet gegaan om het waarde- en kostenprobleem, maar om de toepassing van de theorie op het vraagstuk van de winstbepaling.

Over de relatie van waardetheorie en winsttheorie heb ik mij reeds in vorige jaren uitgesproken. In tegenstelling met de opvatting van *Limperg* die meende dat de vervangingswaarde-theorie de principiële en algehele oplossing vormde voor het winstvraagstuk, heb ik reeds jaren geleden gezegd, dat ik het noodzakelijk acht beide onderdelen van de theorie „los te koppelen”. Deze uitdrukking is van *Burgert* en het is een woordkeus die mij welkom is en die ik vele malen heb gebruikt.

Uitgangspunten voor het betoog

„Pour discuter il faut être d'accord”. Nodig is dat wij duidelijk vaststellen waarover wij het zullen hebben. Daaromtrent willen wij het volgende opmerken:

- Indien wij in het volgende over winst zullen spreken, gaat het daarbij niet om de transactiewinst, maar om de *periodewinst*. De transactiewinst vormt geen onderwerp, waarover de meningen in aanzienlijke mate verschillen, echter wel over de winst van de afgesloten periode, waarvoor men als regel denkt aan de jaarwinst.
- Bij het laatste vraagstuk heeft een groot deel van de discussie zich gericht op het *criterium van de verteerbaarheid* van de winst. Dit criterium is - zo men weet - door *Limperg* ingevoerd, die winst (periodewinst) heeft gekarakteriseerd als dat deel van de vermogensaanwas in een periode, dat voor vertering vatbaar is. Ofschoon ik dit criterium jarenlang heb gevolgd, heb ik dit thans losgelaten, omdat naar mijn huidige overtuiging dit niet relevant is voor het winstvraagstuk. Bij nadere overdenking ben ik tot het inzicht gekomen, dat de eis van de verteerbaarheid een vermenging inhoudt van de beslissing van de ondernemende participanten en van de onderneming. De beslissing omtrent het al of niet verteren van een vermogensacres

ligt buiten het gezichtspunt en ook buiten de beoordeling van de onderneming. Deze beslissing ligt bij de winstgerechtigde participanten. Of een vermogenstoename van een periode als winst zal kunnen worden aangemerkt, dient vanuit het *gezichtspunt van de onderneming* te worden beschouwd. Het gaat daarbij om de vraag of de vermogenstoename in een periode aan de voorwaarde voldoet, dat deze *desgewenst* door de onderneming zal kunnen worden *uitgekeerd* met handhaving van de continuïteit van het bedrijf.

(dus toch een verteerbaarheids criterium)

- Of een vermogensaccres aan deze voorwaarde voldoet hangt af van het antwoord op de vraag of het accres al dan niet als *bedrijfsgebonden* moet worden beschouwd. Een scheiding moet worden gemaakt in het voor uitkering vatbare vermogensaccres en dat deel van de vermogensaanwas, dat *niet* voor uitkering in aanmerking komt, omdat het voor de waarborging van de continuïteit en het behoud van de functie van het bedrijf aan de onderneming is gebonden.

Gebonden en niet-gebonden vermogensaanwas (winst)

Als ik eens een welbekend woord mag aanhalen, dan is het dat het belangrijker is om te zien wat ons bindt dan datgene wat ons scheidt. In dit opzicht zijn de Nederlandse bedrijfseconomen in aanzienlijke mate naar elkander toegegroeid. Terecht heeft *Van Muiswinkel* gesteld dat een deel van de in een periode ontstane vermogensaanwas aan de onderneming is gebonden en daardoor niet voor uitkering in aanmerking komt. Te stellen valt, dat winst wel een vermogensaanwas is, maar dat daarom niet elke vermogensaanwas deel uitmaakt van de periodewinst. Ook *Burgert* heeft zich in dezelfde geest uitgelaten.

Ten opzichte van de vraag, welke vermogensaanwas als bedrijfsgebonden moet worden beschouwd, lopen de meningen uiteen. Het vraagstuk draait om de begrippen *agio* en *disagio*, termen welke door *Van Straaten* zijn ingevoerd. *Limperg* heeft nooit twijfel gelaten aan zijn zienswijze ten deze: *agio* is *geen winst* en wordt geen winst, terwijl *disagio* altijd een *verlies* is. Met alle respect voor mijn eminente leermeester wil ik duidelijk stellen, dat ik deze categorische uitspraken niet houdbaar acht. Met *Burgert* ben ik van mening, dat *agio* wel degelijk winst kan zijn, terwijl *disagio* niet altijd een verlies behoeft te betekenen. Daarover zijn wij het eens en het dunkt mij dat wij door deze overeenstemming van gedachten een belangrijke stap verder zijn gekomen tot een oplossing van het winstvraagstuk.

Uitgangstellingen

Voor deze oplossing zal men uit moeten gaan van een aantal stellingen, die men als postulaten zal moeten beschouwen:

- 1 De factoren, welke bepalend zijn voor de (periode)winst, zijn van *micro-economische* aard en dienen - wij zeiden het reeds - te worden beschouwd vanuit het *gezichtspunt van de onderneming*. Het is o.a. om die reden dat ik het criterium van de verteerbaarheid van de winst heb losgelaten.

- 2 Het winstbegrip is nadrukkelijk een *ex-post* begrip. De jaarrekening, waarvan de resultatenrekening deel uitmaakt, is een verantwoordingsmiddel van het in de betreffende periode gevoerde beleid. Fundamenteel is het onderscheid tussen de *ex-post* vaststelling van de bedrijfsresultaten en de *ex-ante* projectie van het in de toekomst te voeren beleid.
- 3 Wil het winstbegrip in de (vooral internationale) praktijk hanteerbaar zijn, dan achten wij het wenselijk in de omschrijving van de winst geen binding te leggen met een bepaalde methode van winstberekening. Dit heeft mij ertoe gebracht in de formulering van het winstbegrip *niet* bij uitsluiting de theorie van de vervangingswaarde naar voren te brengen. In mijn definitie zijn de begrippen vervangingswaarde en vervangingsverplichting niet opgenomen.
- 4 De te geven formulering moet zodanig zijn, dat daarin de weg wordt opengelaten voor het hanteren van verschillende systemen van winstberekening, die mits op de juiste wijze toegepast tot een economisch aanvaardbare uitkomst kunnen leiden. Met bovenstaande uitspraken heb ik mij van een aantal dogma's losgemaakt.

Het begrip verlies

In de discussies heeft het winstbegrip meer aandacht ondervonden dan het begrip verlies, hoewel het laatste nog moeilijker is dan het eerste. Ik wil als bekend veronderstellen dat ik in mijn vroegere publikaties de nominalistische eis van de instandhouding van het nominale vermogen heb losgelaten en zulks al jarenlang. Dit houdt in dat ik fundamenteel afwijk van de zienswijze van *Limperg*, die ik op dit punt nimmer heb aanvaard. In diens opvatting is *elke* vermogensvermindering *verlies*, dat moet worden aangevuld en dat een beslag legt op de winst uit anderen hoofde verkregen²). Verlies is naar zijn oordeel niet het tegengestelde van winst, omdat er geen negatieve vruchten zijn. In zijn vergelijking met de vruchtboom is verlies de intering van de stam zelf, hetgeen overgebracht op het bedrijf betekent de intering van het vermogen dat eens in het bedrijf werd geïnvesteerd. Zoals ik in een vorige artikelenreeks heb opgemerkt acht ik de vergelijking met de vruchtboom onhoudbaar, welke vergelijking ik dan ook reeds lange tijd heb prijsgegeven. De vergelijking met de vruchtboom zegt niets en men moet zich dan ook niet door deze vermeende analogie laten misleiden.

Invloed van de financiering

Indien *Van Muiswinkel* zijn beschouwingen „Schoonheidsgebreken van de leer van de vervangingswaarde” heeft genoemd, moet dit eerlijk gezegd een milde uitdrukking worden genoemd. Want het feit dat de klassieke theorie bij de bepaling van de winst geheel aan de invloed van de wijze van financiering is voorbijgegaan, is meer dan een schoonheidsfout. Ofschoon anderen daarop reeds eerder hadden gewezen (wij noemen *Blom*, *Scheffer*) heb ik een

²) Tenzij het uit een vooraf ontstaan vermogensaccres (of reserves) kan worden opgevangen.

paar jaren geleden aan dit aspect de nodige aandacht besteed. Het laat geen twijfel, dat de wijze van financiering wel degelijk invloed heeft op de bepaling van de periodewinst. Dit is daarom, omdat in het geval van de financiering met vreemd vermogen de risico's door de financiers van dat vermogen worden gedragen. Zulks heeft tot gevolg, dat een winst kan ontstaan, waarbij een door prijsstijging verkregen agio tot winst wordt. Dit is het gevolg van de omstandigheid dat bij een stijging van de vervangingswaarde van een activum het middel in waarde toeneemt, terwijl daartegenover een nominale verplichting bestaat. Ook ten aanzien van dit punt zijn wij gezamenlijk een stap verder in de oplossing gekomen.

Inflatie-correctiesystemen

Bij de discussies over het winstvraagstuk gaat over de gehele wereld de volle aandacht uit naar de vraag of en op welke wijze bij de winstbepaling met de invloed van de inflatie rekening moet worden gehouden. De correctiesystemen, welke moeten worden toegepast met het oog op de ontwaarding van de geldeenheid, doen tegenwoordig wederom grote opgang. Nieuw zijn dergelijke systemen allerm minst; zij stammen uit de tijd van de onvoorstelbare ontwaarding van de Duitse geldeenheid na de eerste wereldoorlog.

Winstbepaling is meten, maar daarvoor is een waardemeter nodig, welke stabiel is. Zodra de geldeenheid haar stabiliteit verliest, kan - dit kan geen twijfel laten - de nominalistische opvatting „gulden is gulden” niet langer worden gehandhaafd. Uit de Duitse inflatietijd kennen wij een aantal voorstellen tot correctie van de rekeneenheid, waaronder dat van *Schmalenbach* wel in de eerste plaats moet worden genoemd. Ook in de Verenigde Staten zijn stemmen opgegaan voor een correctie van het systeem van de historische uitgaafprijs, welke methode de naam draagt van „adjusted historical cost method”. Andere methoden zijn bedacht om de bezwaren van de nominalistische wijze van winstberekening te verkleinen dan wel weg te nemen. Daaronder vallen te noemen de ijzeren-voorraadtheorie en het lifo-stelsel, welke systemen kunnen worden beschouwd als een substantialistische penetratie in de nominalistische winstberekening. Ook op de reproductiekosten-theorie moet worden gewezen, waarbij de opvatting valt te noemen van *Henry Carey* (1837) volgens welke de waardering van een goed niet bepaald wordt door de destijds voor de voortbrenging gemaakte kosten, maar de kosten die *op dit moment* moeten worden gemaakt om eenzelfde goed wederom voort te brengen. Deze gedachte vinden wij in de Duitse inflatietijd terug bij de Frankfurter hoogleraar *F. Schmidt* in diens „Reproduktions-Wert”, welk begrip later door deze schrijver werd verruimd in het begrip „Wiederbeschaffungswert”. Daarvoor (omstreeks 1916) formuleerde *Limperg* (hoewel geen inflatie-correctiesysteem te noemen) zijn theorie van de vervangingswaarde, waarin de handhaving van de continuïteit en de vervangingsverplichting een grote rol spelen.

Instandhoudingcriterium

Zodra men zich op de vraagstukken, die daarmee verband houden, gaat bezinnen doet zich de moeilijkheid voor met betrekking tot de vraag welk *instandhoudingcriterium* zal moeten worden aangenomen. Zal dit de instandhouding moeten zijn van het *nominale* eigen vermogen, de instandhouding van de *koopkracht* van dit vermogen, de instandhouding van het *fonds van produktiemiddelen*, waarin dit vermogen is geïnvesteerd en zo kunnen wij doorgaan. In vorige publikaties heb ik als criterium aangenomen de *instandhouding van het bedrijf als winstbron* met de instandhouding van het fonds van produktiemiddelen dat daarvoor wordt vereist. Ofschoon deze wijze van formuleren niet als onjuist kan worden aangemerkt, heb ik deze definitie toch laten vervallen, omdat zij onvoldoende concrete inhoud heeft om er in de praktijk mede te werken.

Doordat verschillende schrijvers een ander criterium als uitgangspunt voor de winstbepaling hebben gekozen, heeft dit geleid tot de uitspraak „Different concepts of profit for different purposes”. Wij staan tegenover deze uitlating iets anders als collega *Burgert* krachtens zijn uiteenzettingen in het eerder genoemde pre-advies voor de Accountantsdag 1967. Indien men over „different purposes” spreekt, is dit meestentijds een gevolg van de omstandigheid dat men de winstrekening dienstbaar wil maken aan bepaalde *op de toekomst* gerichte beleidsdoeleinden. Wij stellen daar tegenover dat de resultatenrekening een verantwoordingsmiddel is van het in de afgelopen periode gevoerde beleid. Er mogen verschillen van inzichten bestaan omtrent de *wijze* van berekening, de *doelstelling* van de berekening staat voor mij vast. In mijn eerder genoemd nieuw boek over de bedrijfseconomische grondslagen van de winstbepaling, heb ik de vraag aan de orde gesteld of het nu gaat om het vraagstuk van de *winstbepaling* of dat het een *winstpolitiek* betreft. De eerste is *ex-post*, de tweede *ex-ante* gericht. Zoals boven reeds gesteld hebben wij ten deze ons standpunt bepaald: de vaststelling van de periodewinst betreft de resultatenbepaling van een afgesloten periode en is als zodanig een *ex-post* vraagstuk.

Begripsbepaling van de winst

Na langdurige overdenking ben ik tot de volgende begripsbepaling gekomen: de periodewinst van een onderneming is de toeneming van het vermogen in de betreffende periode, welke voor uitkering vatbaar is, *nadat haar kapitaal en vermogen zijn aangepast aan de waarde-, prijs- en koopkrachtverhoudingen op het moment van de winstbepaling*.

Zoals het met elke definitie gaat vraagt ook deze een nadere toelichting. Aandacht moet worden gevraagd voor de passus, „welke voor *uitkering vatbaar* is”. Dat betekent niet dat tot uitkering zal *behoeven* te worden overgegaan, maar dat de vermogenstoename de kenmerken in zich draagt dat men - zo men wil - tot uitkering over *kan* gaan. Daarbij moet de scheiding worden gemaakt in het voor uitkering vatbare vermogensaccres en de vermogensaanwas, welke voor het behoud van de continuïteit van de bedrijfsuit-

oefening en daarmee voor het behoud van de ondernemingsfunctie niet voor uitkering in aanmerking komt.

Het standpunt van Burgert

In zijn eerdergenoemd pre-advies heeft *Burgert* de fundamentele functies van de gepubliceerde jaarrekening en daarmee van de functie van de winstbepaling aangegeven als:

- het vaststellen van het bedrag, dat ter verdeling onder de winstgerechtigden beschikbaar is,
- het afleggen van verantwoording door de ondernemingsleiders over het door hen gevoerde beheer,³⁾
- de kapitaalmarkt informatie te verschaffen ter ondersteuning van haar selectie-functie.

De winstberekening heeft z.i. als essentiële taak de uitkomsten van het gevoerde beleid tot uitdrukking te brengen. Daarbij moet de rekening zo *objectief mogelijk* zijn en *zoveel mogelijk* onbeïnvloed blijven door *subjectieve*, op de toekomst gerichte beleidsoverwegingen. Bepaald zal daarbij moeten worden welk deel van de vermogensaanwas - dit is de crux van het vraagstuk! - *niet* zal kunnen worden uitgekeerd. Uit dit punt, waarover wij (*Van Muiswinkel*, *Burgert* en ikzelf) het eens zijn, blijkt voor de zoveelste keer, dat het „oplossen” van een vraagstuk in de meeste gevallen neerkomt op een verplaatsen van de moeilijkheid. Voor het winstvraagstuk ligt dit niet anders, hetgeen ik bij het schrijven van mijn boek wèl heb ondervonden!

Herwaarderingsaccres (agio) en winst

Is agio winst? Het antwoord op deze vraag gaven wij reeds in het voorgaande, waarin wij melding maakten van de zienswijze van *Limperg*. Afgezien van de gevallen waarin de waardeestijging betrekking heeft op speculatieve voorraden, ligt naar zijn oordeel het herwaarderingsaccres onder de vervangingsverplichting en vormt daardoor geen winst.

Er zijn echter daarnaevens andere omstandigheden waarin agio tot winst wordt. Dit is het geval, indien de financiering met *vreemd vermogen* heeft plaats gevonden. Alsdan staat tegenover de waardeestijging van het activum een *nominale* verplichting, waardoor het agio als een bijzondere winst aan het bedrijf toevloeit. Met deze uitspraak menen wij een duidelijk antwoord te hebben gegeven op de vragen door *Van Straaten* en *Burgert* gesteld. Agio kan wel degelijk winst vormen en disagio behoeft niet altijd een verlies te zijn.

³⁾ Op te merken valt, dat *Edwards* en *Bell* in hun boek „Theory and Measurement of Business Income” niet de vaststelling van de uitkeerbare winst op de voorgrond hebben gesteld, maar uitsluitend de beoordeling van het door de leiding gevoerde beleid.

Nominale activa en herwaardering

De herwaardering, welke bij de vervangingswaarde-theorie wordt toegepast betreft de waardering van de *materiële activa*⁴), zoals de vlottende middelen en de duurzame produktiemiddelen. Men heeft echter in het oog te houden dat ook *nominale activa* voorkomen, zoals de bedragen van uitstaande vorderingen en van de verschillende liquide middelen. Ook deze middelen onder vinden de invloed van de inflatie, waardoor ten opzichte daarvan eveneens een aanpassing nodig is.

Er zijn verschillende oplossingen bedacht om deze aanpassing tot stand te brengen. Van de oudste valt te noemen de methode van O. Bakker, welke men kan vinden in het derde deel van zijn boek „Bedrijfshuishoudkunde”, dat van 1947 dateert. Ook Kooiman heeft aan dit vraagstuk aandacht besteed in zijn pre-advies voor de Vereniging voor Belastingwetenschap (1958). In mijn boek over de winst heb ik aan deze methoden aandacht gewijd, zodat ik daar thans aan wil voorbijgaan.

Vermogensaanpassing en herwaardering

Zoals eerder betoogd is zowel een aanpassing nodig van het kapitaal als van het vermogen aan de gewijzigde economische verhoudingen. Wat het laatste betreft achten wij het juist om van *vermogensaanpassing* dan van *vermogenscorrectie* te spreken. Het gaat niet om een correctie, welke uitdrukking er op zou wijzen dat er in het verleden een fout zou zijn gemaakt; het betreft een aanpassing van het vermogen aan de actuele verhoudingen.

Het zal duidelijk zijn dat de methode van de vermogensaanpassing ook de nominale activa opneemt. In de Verenigde Staten is aan deze methode grote aandacht besteed en er zijn tal van research studies verschenen. Daaronder hoort een rapport daterend van 1969 van de *Accounting Principles Board* getiteld „General-Price-level financial Statements”. Ook van Engelse zijde is de indexatie-methode bepleit en wel door het *Institute of Chartered Accountants in England and Wales* in een geschrift getiteld „Accounting for Changes in the purchasing Power of Money” (januari 1973). Voorgesteld wordt een standaardmethode toe te passen om de invloed vast te stellen van de veranderingen in de koopkracht van de geldeenheid op de conventionele jaarrekening. Deze blijft (op basis van de uitgaafprijs) behouden; het is niet de bedoeling de historische kostenbeschouwing los te laten en „current values” of „replacement costs” in te voeren.

Het standpunt dat wij innemen is, dat de vermogensaanpassing een essentieel deel vormt van de winstberekening. Om dat te bereiken is een *synthese* nodig van de methode van de kapitaal-aanpassing door herwaardering van de activa op basis van de actuele waarde en *daarnaast* de aanpassing van het vermogen op basis van de actuele koopkracht van de geldeenheid.

Beide methoden zijn niet gelijk. De herwaarderingmethode (in de Amerikaanse literatuur „current value theory” genaamd) past wel een herwaarde-

4) Ook immateriële als bijv. effecten.

ring toe van de materiële activa, maar brengt geen aanpassing t.o.v. de nominale activa. Deze heeft wèl plaats bij de vermogensaanpassingsmethode, doch deze methode kent daartegenover niet de herwaardering van de afzonderlijke activa. Zij streeft naar de aanpassing van de koopkracht van het vermogen door het indexeren met een index, hetgeen betekent dat de aanpassing alleen de wijzigingen van het *algemene* prijsniveau betreft, maar *niet* van de *specifieke* prijsveranderingen.

Daarnevens is er een ander belangrijk verschil tussen beide methoden. De herwaarderingmethode op basis van de vervangingswaarde kent *geen* invloed toe aan de *financiering*, indien deze voor een deel met vreemd vermogen heeft plaats gevonden. De vermogensaanpassingsmethode houdt daarentegen wèl rekening met de wijze van financiering. Het is opmerkelijk dat *Limperg* in zijn theorie steeds aan het financieringsvraagstuk is voorbij gegaan. In een tweetal artikelen van enkele jaren geleden heb ik dit punt aan de orde gesteld en de nodige herzieningen aangebracht, wil de toepassing van de theorie van de vervangingswaarde niet tot onjuiste uitkomsten leiden.⁵⁾

Naar onze mening is de richting waarin de oplossing zal moeten gaan de volgende: enerzijds moet de herwaardering van de activa worden toegepast, waarvoor de *vervangingswaardetheorie* in aanmerking komt; aan de andere zijde moet ook de vermogensaanpassing worden aangebracht, hetgeen leidt tot de toepassing van de *indexatie-methode*.

Synthese van beide methoden

In afwijking van de voorstellen, welke in de laatste jaren inzake de wijze van winstberekening zijn gedaan, stellen wij voor een gecoördineerde toepassing van beide methoden. Elk van beide is onvolledig, de herwaarderingmethode neemt - zoals gezegd - de koopkrachtaanpassing van de nominale activa niet op, de vermogensaanpassingsmethode niet de specifieke prijsveranderingen van de overige activa. T.o.v. dit laatste valt niet alleen te denken - wat wij in deze tijd gemakkelijk plegen te doen - aan de prijsstijgingen, maar de prijsverandering kan ook een *prijzdaling* betreffen, zelfs in een inflatietijd met een algemeen stijgend prijsniveau. Wij hebben hier het oog op de zogenaamde *technologische* prijsdalingen. Deze zijn in bepaalde bedrijfstakken zeer belangrijk en maken daarin grote bedragen uit. Voor een bedrijf als Philips is dit een punt van grote betekenis, hetgeen er in de laatste jaren toe heeft geleid om het systeem van winstberekening op een aantal punten te herzien, met name ten aanzien van de invloed van de technologische prijsdalingen op de winstrekening. Wij staan daarbij op het ogenblik niet stil. De invloed van deze specifieke prijsdalingen vindt men behandeld in mijn nieuwe boek.

⁵⁾ Vervangingswaarde-theorie en winstprobleem (M.A.B. juni 1968) en Winstbepaling en financieringsstructuur (M.A.B. februari 1969).

Theorie en praktijk

Ter afsluiting van dit college wil ik opmerken, dat het mij duidelijk is, dat de daarin opgenomen normatieve aanbevelingen in de praktijk niet altijd gemakkelijk zullen kunnen worden gerealiseerd. Men staat hier wederom voor het belangrijke, maar tevens moeilijke punt: theorie tegenover de praktijk. Deze verhouding wordt naar mijn oordeel vaak te stringent gezien. De straffe opvatting van *Limperg* (vgl. het eerste deel van diens „Verzameld Werk”) omtrent die verhouding beantwoordt niet meer aan mijn huidige zienswijze. Het is de taak van de normatieve theorie op grond van de door haar gegeven analyse - daaraan kan geen twijfel bestaan - de praktijk voorlichting te geven voor het doelmatig handelen. Maar ik beschouw het als een *overschatting* van de theorie, dat deze aanwijzingen voor de praktijk wetten van Meden en Perzen zouden zijn. Ik acht deze opvatting uit de tijd: het is de taak van de normatieve theorie de praktijk te *leren*, niet te *beleren*! In aanmerking valt te nemen, dat de theorie gedwongen is om allerlei stileringen in de analyse van het aan haar voorgelegde probleem aan te brengen en uit te gaan van abstraherende veronderstellingen, die niet in overeenstemming zijn met het vraagstuk, zoals dit zich realiter in de praktijk voordoet. Reeds om die reden zullen zich afwijkingen tussen theorie en praktijk voordoen en blijven voordoen. Maar belangrijker acht ik het dat de praktijk bij kennisneming van de uitkomsten van de normatieve theorie voor zich zelf zal moeten beoordelen en uitmaken of het volgen van de gegeven richtlijnen *in de concrete situatie* op zijn plaats is en *van genoegzame betekenis* moet worden geacht.

Toepassing op het onderwerp

Keren wij tot ons onderwerp terug. De aanpassing van de waardering aan de *actuele waarde* achten wij een dermate belangrijk punt, dat daaraan naar ons oordeel in de praktijk niet voorbij zal kunnen worden gegaan. Op welke wijze deze actuele waarde zal worden bepaald dan wel zal worden benaderd, is een praktische vraag, waarop het antwoord in elk bijzonder geval van de omstandigheden zal afhangen. Wat de aanpassing aan de gewijzigde koopkrachtverhoudingen van de *nominale activa* betreft onder invloed van een verandering in de koopkracht van de geldeenheid, staat het wellicht anders. De eis om - zoals aangegeven - deze koopkrachtcorrecties in de resultatenrekening toe te passen, zal niet in alle gevallen even stringent zijn. Ik kan mij voorstellen dat men zich in de praktijk beperkingen zal willen opleggen danwel - tegen de „theorie” in! - via de winstbestemming de nodige correcties zal willen aanbrengen. Wij schrijven zulks, omdat wij met onze beschouwingen niet de indruk willen vestigen geen oog en begrip te hebben voor de moeilijkheden van de praktische realisatie. Het is de taak van de „theorie” normatieve grondslagen voor de berekening aan te geven, het is aan de „praktijk” de uitwerking te kiezen die zij voor de praktische hantering de meest geëigende acht. Dit is de zienswijze, waartoe ik na zovele jaren ben gekomen!